

ΣΕΛ. 24-25

ΕΛΕΝΗ ΓΙΑΝΝΑΚΑΚΗ
**Μας μιλάει για το
νέο της μυθιστόρημα**

Ο λόγος στους συγγραφείς **Art**

«Οι ευρωπαϊκές κοινωνίες οδεύου

Πόσο δύσκολο είναι να ικανοποιηθεί το αίτημα ενός αδύναμου ανθρώπου να έχει τον έλεγχο του εαυτού του; Πόσο δύσκολο μας είναι να πάψουμε να τον μεταχειριζόμαστε σαν να μην υπάρχει; Πού αρχίζει ο εγωισμός μας και το εξουσιαστικό μας σύνδρομο στις διαπροσωπικές σχέσεις και πού σταματάει ο ανθρωπισμός μας; Πώς λέμε ότι λυπόμαστε τον αδύναμο την ώρα που δικαιολογούμε την αδιαφορία μας για την τύχη του; Γιατί η κουλτούρα των δυτικών κοινωνιών ενισχύει τα νεο-δαρβινικά ένστικτά μας; Γιατί λειτουργούμε όπως λειτουργούμε στη δική μας κοινωνία;

Δεκάδες παρόμοια ερωτήματα ξυπνά το καινούργιο -τέταρτο- μυθιστόρημα της Ελένης Γιαννακάκη, που επιστρέφει στο ελληνικό προσκήνιο μετά από πέντε χρόνια απουσίας. Μπαίνοντας στο κεφάλι μιας ανήμπορης γυναίκας σε ένα γηροκομείο, η Ρεθεμνιώτισσα συγγραφέας που δίδαξε Νεοελληνική Λογοτεχνία στην Οξφόρδη (1997-2011) και κατοικεί σήμερα στη Νιγηρία, καταφέρει με το *Σκούρο γκρι, σχεδόν μαύρο* (Πατάκης), να μετατρέψει το υπαρξιακό δράμα των ηλικιωμένων ανθρώπων σε αφορμή για έναν ευρύτερο αναστοχασμό σχετικά με τις προτεραιότητες και το μέλλον των ευρωπαϊκών κοινωνιών.

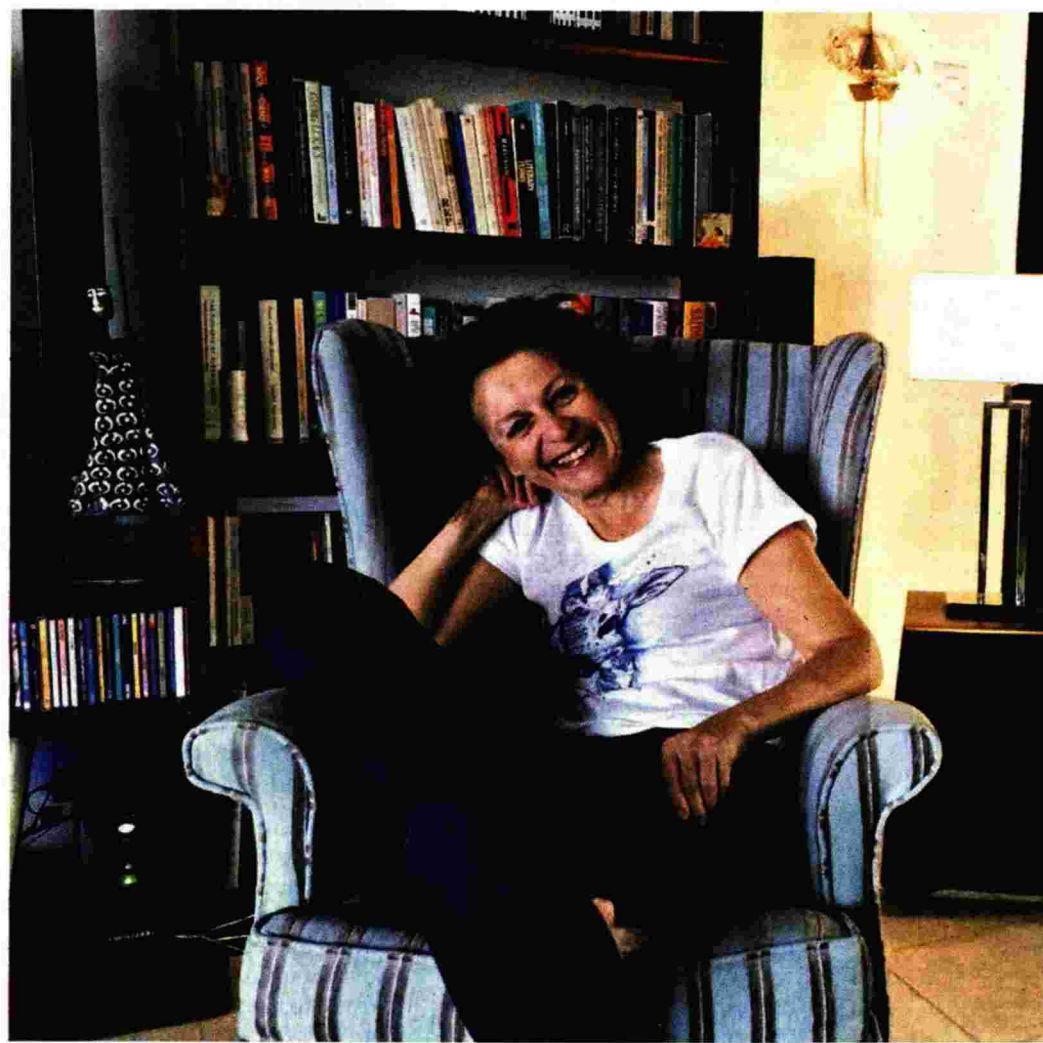
Από τις πρώτες σελίδες, το στομάχι του αναγνώστη γίνεται κόμπος, καθώς ακούει τον εσωτερικό μονόλογο και τον καθόλου εύπεπτο απολογισμό ζωής αυτής της γυναίκας την οποία νοσπλευτές και συγγενείς αντιμετωπίζουν σαν έπιπλο. Κι όμως αυτή η συνθήκη λειτουργεί σαν ηλεκτρική εκκένωση για τον αναγνώστη, που από το μικροσκόπιο βλέπει τη μεγάλη εικόνα της δικής μας ζωής σαν θρίλερ. Με έναν λόγο συνειρμικό, με έναν ρυθμό λαχανιαστό, σε έναν τόνο άλλοτε κυνικό, άλλοτε απελπισμένο, οργισμένο ή κριτικό, με εικόνες παραισθητικές ή νατουραλιστικές, η Γιαννακάκη οδηγεί τον αναγνώστη να σκεφτεί τη μαύρη σκιά των γκρι αποχρώσεων στις «ανεπτυγμένες» κοινωνίες. Εκεί όπου ο κοινωνικός αποκλεισμός γίνεται κανόνας, η αγάπη παραμερίζεται, οι φωνές των αδύναμων βοούν στην έρημο και οι άνθρωποι χάνουν την ανθρωπινή υπόστασή τους.

• Την ώρα που πολλοί συγγραφείς στρέφουν το ενδιαφέρον τους στη νεολαία προκειμένου να ακτινογραφίσουν την παθογένεια των σύγχρονων κοινωνιών, εσύ έδωσες φωνή στα γερατιά,

μπαίνοντας στο πετσί μιας εβδομηντάχρονης με πάρκινσον και άνοια. Γιατί το έκανες; Τι καινούργιο έμαθες;

Θα απαντήσω με μερικές ερωτήσεις, αφού δεν προσπαθώ να δώσω απαντήσεις με τα μυθιστορημάτα μου, ερωτήματα θέτω. Ρωτάω λοιπόν: Γιατί δεν μπορούμε να δούμε τους γέροντες όπως βλέπουμε τα παιδιά που είναι εξίσου ευάλωτα; Φταίει άραγε το ότι γνωρίζουμε διάφορες ενοχλητικές αλήθειες γι' αυτούς; Φταίει το ότι μας ζητούν πράγματα που μας κάνουν να τινιζόμαστε; Ή μήπως δεν τους αντέχει η αισθητική μας, επειδή είναι ζαρωμένοι και παραμορφωμένοι, επειδή δεν μπορούν να αυτοεξυπηρετηθούν και συχνά μυρίζουν άσχημα λόγω απλυσιάς; Εχω βιώσει τι σημαίνει να γηροκομείς ηλικιωμένους ανθρώπους, να παρέχεις φροντίδα που με τη σειρά της δημιουργεί απαιτήσεις. Και έχω δει πώς μπορεί εύκολα ακόμη και να αντιστραφεί αυτή η σχέση εξάρτησης. Θέλησα λοιπόν να εξερευνήσω τις σκοτεινές, τις ανομολόγητες, πτυχές στη σχέση μας με την τρίτη ηλικία, διότι δυστυχώς κι εδώ υποβόσκει ένα εξουσιαστικό πάρε-δώσε. Οπως και στη σχέση μάννας - παιδιού και κυρίως μάννας - κόρης. Θα έλεγα πως πάντα με απασχολεί ως συγγραφέα η σκοτεινή κι αθέατη πλευρά των διαπροσωπικών σχέσεων. Ωστόσο αυτή τη φορά έχω αρχίσει να νιώθω επιπλέον και εκείνο που τραγουδούσε κάποτε η Τάνια Τσανακλίδου: «Μαμά, γερνάω, μαμά».

• Η αφηγήτρια και πρωταγωνίστρια σου είναι ανήμπορη απέναντι στην αδιαφορία που δείχνουν οι υπάλληλοι του γηροκομείου για την τσακισμένη αξιοπρέπεια της. Θυμώνει αλλά παραιτείται. Ωστόσο όταν προσπαθεί μέσα της να τακτοποιήσει τους ανοιχτούς λογαριασμούς της ζωής της,

αποκαλύπτει έναν αποφασισμένο χαρακτήρα που στα νιάτα του μπορούσε να επιβάλει το δικό του στους εκάστοτε ισχυρούς. Αυτό λοιπόν που υπογραμμίζεις είναι ότι τίποτα δεν είναι δεδομένο στις σχέσεις εξουσίας. Γιατί;

Έχει σχέση με το ποιος έχει το πάνω χέρι στην κάθε περίπτωση. Όταν ξέρουμε ότι κάποιος εξαρτάται από εμάς, μπορεί και να θελήσουμε να του δώσουμε μια κλοτσιά για να πάει ακόμη πιο κάτω, να τον κάνουμε

να νιώσει στο πετσί του τη δύναμή μας. Το πώς θα φερθούμε στον αδύναμο εξαρτάται από πολλούς παράγοντες και όχι μόνο από τους νόμους ή τους κανόνες που ορίζουν το πλαίσιο των ατομικών, επαγγελματικών, σεξουαλικών κ.ά. σχέσεων. Δεν μπορούμε να παραβλέψουμε ούτε τα βαθύτερα ένστικτα που διαμορφώνουν τον χαρακτήρα των ανθρώπων. Γιατί λ.χ. υπάρχει η παιδερραστία; Γιατί υπάρχει ο σαδομαζοχισμός; Γιατί συμβαίνει το θύμα απαγωγής να ερωτευτεί τον

ΕΧΕΙ ΜΙΑ ΕΞΑΙΡΕΤΙΚΗ σκηνή η Ελένη Γιαννακάκη στο *Σκούρο γκρι σχεδόν μαύρο*, όπου η ηλικιωμένη πρωταγωνίστρια αναθυμάται ένα μαρβό σπουργιτάκι που έπεσε κάποτε στο αυλιδάκι της, εξαντλημένο, με τα μάτια κλειστά, με τα φτεράκια κολλημένα, και την ξαλάφρωσε από «μια βρομιά που πίεζε να βγει», από κάτι που «ήταν βαθιά ταμπουρωμένο» στο κεφάλι της για χρόνια. Το πουλί «σα να μ' είχε κάνει πιο άνθρωπο». Είχε προσπαθήσει με κάθε τρόπο να το φροντίσει, να το ζωντανέψει, είχε φτάσει να το πάει στον κτηνίατρο επειδή αρνιόταν να φάει, και για πολύ καιρό έπειτα, έκλαιγε που το σκεφτόταν. Και τώρα, στο κατώφλι του δικού της θανάτου αναρωτιέται γιατί άφησε τη μάνα της να πεθάνει χωρίς να της δείξει καθαρά πως την αγαπούσε, ενώ το πουλί, «ένα άκακο δηλαδή, κι αβοήθητο κι ασήμαντο πλάσμα του Θεού μ' είχε

Ένα σπουργιτάκι μπορεί να σε

κάνει καλύτερη εμένα, που δεν είχα νιώσει έτσι ίσως ποτέ μου, ακόμη και για παιδάκι...»

Αυτό το μυθιστόρημα είναι πολύ σημαντικό από τη σκληρή ιστορία της γριάς γυναίκας την οποία αφηγείται. Είναι μια ιστορία αποστεγνωμένων αισθημάτων· η ιστορία μιας χαμένης γλώσσας που στήριζε τους ανθρώπους η ιστορία μιας κοινωνικής και πολιτισμικής κρίσης, που δεν αναφέρει τη λέξη «κρίση», ή και η δυστοπική προβολή του νεοφιλελεύθερου θριάμβου.

«Στις κοινωνίες της Ανατολής, οι ηλικιωμένοι αντιμετωπίζονται με σεβασμό», σχολιάζει η συγγραφέας στην «Εφ.Συν.». «Η θέση της

γυναίκας είναι ανατριχιαστική στην Ινδία, όταν όμως γίνει μητέρα και γιαγιά, μετά το συμβολικό τέλος της σεξουαλικότητας δηλαδή, υποκλίνονται όλοι μπροστά της. Κάτι αντίστοιχο συνέβαινε παλιότερα στην Ελλάδα, όμως όχι πια. Η Δύση είναι εμποτισμένη, σχεδόν ψυχαναγκαστικά εξαρτημένη, απ' την φαντασίωση της νεότητας, κι αυτό ενισχύεται από τα ΜΜΕ που καταξιώνουν και προωθούν ως αιώνιο πρότυπο ό,τι συνδέεται με τα νιάτα, ενώ αντίθετα οι γέροι απουσιάζουν πάντα από τη μεγάλη εικόνα.»

• Πώς όμως κυριάρχησε και εδραιώθηκε αυτή η απαξίωση της τρίτης ηλικίας;

ουν προς ένα μοντέλο Καιάδα»

ΕΛΕΝΗ ΓΙΑΝΝΑΚΑΚΗ

μένη πρωταγωνίστρια στο **Σκούρο γκρι, σχεδόν μαύρο, ακόμα και την ύστατη ώρα της, αποφεύγει να παραδεχτεί πως εν γνώσει της συμπεριφερόταν άσχημα στη μητέρα της. Αρα; Μήπως ο αδύναμος γίνεται όλο και πιο αδύναμος, και μη ηθικό γίνεται όλο και πιο σχετικό στη σημερινή κοινωνία μας;**

Ετσι είναι. Κάθε κοινωνία, κουλτούρα, θρησκεία κ.ο.κ. βάζει κανόνες, αλλά στην εφαρμογή τους το ζήτημα γίνεται υποκειμενικό καθώς ο καθένας προσπαθεί να χωρέσει τις γενικές ηθικές επιταγές στο δικό του καλούπι. Τα όρια της ηθικής είναι λοιπόν

απολύτως πορώδη. Γι' αυτό με απασχολούν οι δικαιολογίες που δίνουμε στους εαυτούς μας προκειμένου να νομιμοποιούμε ορισμένες πράξεις μας και να κοιμόμαστε ήσυχοι τα βράδια. Η πρωταγωνίστρια στα *Χερουβείμ*, λ.χ., στην ουσία δολοφονεί τον εραστή της και δάσκαλο της κόρης της με το ελαφρυντικό για την ίδια ότι ήταν αλκοολικός και κάτι τέτοιο θα μπορούσε να συμβεί και κατά τύχη. Στο καινούργιο μυθιστόρημά μου είναι λοιπόν πιθανό ο αναγνώστης να νιώσει ότι σε κάποια θέματα το δικό μοιράζεται εξ ίσου ανάμεσα στους ηλικιωμένους και στα παιδιά τους. Το τι γίνεται από εκεί και

πέρα, εξαρτάται από το πρίσμα μέσα από το οποίο βλέπει την πραγματικότητα το καθένα από αυτά τα δύο μέρη.

»Τώρα σε σχέση με την ερώτησή σου αν αυτές οι τάσεις ενισχύονται στη σημερινή κοινωνία, θα έλεγα πως ναι, και ένας λόγος είναι ότι η θρησκεία που παλιά έπαιζε τον μπαμπούλα στις ανθρώπινες συνειδήσεις έχει χάσει την ισχύ της. Και δεν εννοώ φυσικά πως θα πρέπει να επανέλθουμε σε θρησκευοκεντρικά

και σκοταδιστικά καθεστώτα για να επαναπροσδιοριστούν τα όρια της ηθικής, αλλά ότι οι κοινωνίες από μόνες τους θα πρέπει να βρουν τους κατάλληλους μηχανισμούς ώστε να καλύψουν το κενό που άφησε η θρησκεία.

• **Το Σναφ βασίστηκε σε κάποια πραγματικά περιστατικά, όπως είχες πει κάποτε, ενώ μου εξομολογήθηκες ότι η μητέρα σου έπασχε από τη νόσο του Πάρκινσον και η πεθερά σου από Αλτσχάιμερ. Ποια είναι λοιπόν η αφετηρία σου όταν γράφεις; Τα γεγονότα ή οι άνθρωποι;**

Οι ιδέες! Ξεκινώ τελείως ανάποδα, δηλαδή όχι από την περιπέτεια αλλά από μια ιδέα την οποία στη συνέχεια επενδύω με χαρακτήρες. Τα θέματα που με ενδιαφέρουν αφορούν τις κοινωνίες μας και την ύπαρξή μας εντός τους, και θέλω να τους δώσω φωνή και πρόσωπο. Μου αρέσει μάλιστα συνήθως να κάνω και μια προβολή στο μέλλον, οπότε προσπαθώ να σκεφτώ και το πού μπορούν να μας οδηγήσουν αυτά που πραγματεύομαι κάθε φορά. Ηδη σκέφτομαι το επόμενο μυθιστόρημά μου να διαδραματίζεται εξ ολοκλήρου στο μέλλον. Απ' την άλλη θα ήθελα και πάλι να τονίσω ότι δεν κάνω αυτοβιογραφία: Μπορεί κάποιες απ' αυτές τις ιδέες να ξεκινούν από προσωπικά βιώματα, αλλά το προσωπικό σταματάει εκεί και δίνει τον λόγο στη φαντασία.

• **Πού πιστεύεις πως θα μας οδηγήσει ο τρόπος με τον οποίο αντιμετωπίζουμε τους ηλικιωμένους που έχουν την ανάγκη μας;**

Σε έναν Καιάδα. Δυστυχώς. Δεν νομίζω ότι μπορούμε να το αποφύγουμε ειδικά τώρα που οι δυτικές κοινωνίες αντιμετωπίζουν ένα τόσο μεγάλο δημογραφικό πρόβλημα υπογεννητικότητας. Αν προσθέσουμε επίσης το δεδομένο ότι αυξάνεται το προσδόκιμο ζωής, το μέλλον διαγράφεται ακόμη σκοτεινότερο αφού το βάρος θα πέφτει όλο και περισσότερο στους νέους που θα δουλεύουν για να συντηρούν, μέσω των φόρων που θα πληρώνουν στο κράτος, τους γέροντες, κι αυτό εφόσον με κάποιον τρόπο επιβιώσει το κοινωνικό κράτος. Δεν μιλάμε πια για φροντίδα μέσα στην οικογένεια. Στις ΗΠΑ, είναι γνωστό πως όταν δεν δουλεύεις ή αν δεν έχεις δουλειά της προκοπής, δεν έχεις περίθαλψη και κανενός είδους ασφάλισπ. Φοβάμαι πως και οι ευρωπαϊκές κοινωνίες, της Ελλάδας μη εξαιρουμένης, οδεύουν σταδιακά προς ένα ανάλογο μοντέλο, για οικονομικούς λόγους που στη βάση τους είναι πολιτικοί.

Μακεδονικό, εθνικισμός, ρατσισμός

ΠΡΙΝ ΑΠΟ ΜΙΑ εικοσαετία, με συνεργάτη τον νεοελληνιστή καθηγητή στην Οξφόρδη Πίτερ Μάρκνιτς, η Ελένη Γιαννακάκη βούτηξε στα βαθιά του «Μακεδονικού», κάνοντας μια έρευνα για τις εθνοτικές ταυτότητες.

Όταν λοιπόν ανατρέχει στα συμπεράσματα εκείνης της έρευνας του 1994-1996, επισημαίνει πόσο πολλές και ρευστές ήταν οι ταυτότητες στην ευρύτερη περιοχή της Μακεδονίας στο πρώτο μισό του 20ού αιώνα, και πόσο επιμελώς κάτι τέτοιο γινόταν αντικείμενο αποσιώπησης.

«Τότε μιλούσαμε για "πολιτισμικές" και όχι για "εθνοτικές" ταυτότητες προκειμένου να μη μας κράξουν στην Ελλάδα. Ήταν την ίδια εποχή που μια άλλη ερευνήτρια σε πανεπιστήμιο των ΗΠΑ είχε δεχτεί ακόμη και απειλές κατά της ζωής της γιατί τόλμησε να δημοσιοποιήσει τα συμπεράσματά της. Ακόμα θυμάμαι πόσο έντονος ήταν ο ελληνικός εθνικισμός για πολλές δεκαετίες. Μάλιστα ένα χτυπητό παράδειγμα ήταν η ιστορία με τους Πομάκους, στους οποίους στην ουσία καλλιέργηθηκε η τουρκική ταυτότητα από τον φόβο των Βουλγάρων στη διάρκεια του Ψυχρού πολέμου».

Για όλα αυτά, όπως είπε στην «Εφ.Συν.», δεν την εκπλήσσει το φαινόμενο Χρυσή Αυγή. «Διότι οι Έλληνες είμαστε κατά βάση ρατσιστές και εξακολουθούμε να θεωρούμε πως ανήκουμε σε μια ανώτερη φυλή με ένδοξους προγόνους κι ότι η υπόλοιπη ανθρωπότητα θα πρέπει να μας χρωστάει αιωνίως μεγάλη χάρη γι' αυτό. Είμαστε φιλόξενοι, αλλά μέχρι ενός σημείου, είμαστε μεγαλόκαρδοι αλλά, εντάξει μη θεωρήσεις πως είσαι και ίσος μας. Βοηθάμε, αλλά το κάνουμε πιο πολύ για μας, για τη δική μας αυτοεικόνα, και ίσως και για την εικόνα μας στους άλλους, κι όχι γιατί πιστεύουμε ότι ο άλλος απέναντί μας, οποιοσδήποτε κι αν είναι αυτός, που έχει πέσει στην ανάγκη μας, έχει τα ίδια δικαιώματα με εμάς ως άνθρωπος και ως πολίτης».

»Υπήρχαν με άλλα λόγια οι ρίζες για όσα βλέπουμε στις μέρες μας -ακόμη και όσον αφορά τους ηλικιωμένους- αλλά φυσικά πάντα μια κρίση εξωθεί τα πράγματα στα άκρα. Ή απλώς αποκαλύπτει πτυχές που έμεναν μέχρι τώρα στο ημίφως».

θούν εξελικτικά, ή αντίθετα για κάποιους λόγους συχνά αυτή μας τα ενισχύει.

• **Σε όλες τις σχέσεις εξουσίας, μου έλεγες, υπάρχουν κάποια όρια μετά από τα οποία το ηθικό γίνεται μη ηθικό. Ομως τόσο στα *Χερουβείμ* της μοκέτας όσο και στο *Σναφ* τα πρόσωπα που βρίσκονται σε θέση ισχύος φτάνουν στον φόνο και τον δικαιολογούν μέσα τους με διάφορα επιχειρήματα. Και απ' την πλευρά της, η ηλικιω-**

δμήμό του; Γιατί οι άνθρωποι λειτουργούν σε μια κοινωνία, όπως λειτουργούν; Από το 2001, αυτό προσπαθώ να εξετάσω στα μυθιστορήματά μου, όχι όμως με τον τρόπο των κοινωνιολόγων που μελετούν δεδομένα. Ένα σημαντικό ζήτημα για εμένα είναι το πώς εκφράζεται και πώς προσλαμβάνεται η εξουσία στις ανθρώπινες σχέσεις. Και κατά πόσο η παιδεία μας, η κουλτούρα της κοινωνίας που ζούμε, μας έχει βοηθήσει να αποβάλουμε τα ζωώδη ένστικτα που μας ακολου-

κάνει πιο άνθρωπο

«Οι λόγοι θα έλεγα πως είναι κατά βάση οικονομικοί αφού στις καπιταλιστικές δυτικές κοινωνίες οι κατ' εξοχήν καταναλωτές είναι οι νέοι και σ' αυτούς απευθύνεται η αγορά», λέει η Γιαννακάκη, «άρα είναι πολύ πιο σημαντικό για το τρέχον οικονομικό σύστημα απ' ό,τι οι γέροι, οι οποίοι όχι μόνο δεν καταναλώνουν αλλά και κοστίζουν στο κράτος μέσω συντάξεων και νοσηλείων, όπου δηλαδή υπάρχει ακόμη κάποιο κράτος πρόνοιας. Σήμερα που το κράτος ευημερίας συρρικνώνεται στη Δύση, οι ηλικιωμένοι αντιμετωπίζονται ως βάρος επειδή δημιουργούν κενό στα κρατικά έσοδα, οπότε για παράδειγμα μπορεί να μην έχουν καν δικαίωμα

περίθαλψης εάν δεν βάλουν το χέρι στην τσέπη. Το γεγονός ότι στη νεοφιλελεύθερη Αγγλία βλέπει κανείς πρωτοβουλίες, όπως το λεγόμενο «Mealonthewheel», με εθελοντές να μοιράζουν καθημερινά ζεστό φαγητό σε ανήμπορους γέροντες που ζουν μόνοι τους, είναι μια εξαίρεση. Ο κανόνας είναι ότι θριαμβεύει ο ατομισμός, που ήταν ανέκαθεν χαρακτηριστικό των δυτικών κοινωνιών, αλλά όχι και της δικής μας κάποτε.

»Οφείλω βέβαια να ομολογήσω ότι πρόσφατα η ελληνική κοινωνία έχει δραστηριοποιηθεί εντυπωσιακά σε θέματα αλληλεγγύης, απαντώντας στην οικονομική κρίση αλλά και στο προσφυγικό πρόβλημα. Το θέμα όμως είναι να μας μείνει κάτι απ' όλο αυτό, όταν πια η κρίση θα αποτελεί παρελθόν και οι πρόσφυγες θα έχουν πάει στα σπίτια τους ή κάπου αλλού εκτός Ελλάδας.»